

دانشکده پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی شیراز
دانشکده پزشکی بندرعباس

تعیین عوامل مربوط به عود به مصرف مواد مخدر در افراد مراجعه
کننده به مرکز پذیرش، درمان و پیگیری سازمان بهزیستی بندرعباس
در سال ۱۳۹۶-۱۳۹۷

پایان نامه یا رساله برای دریافت درجه دکتری عمومی

نام دانشجو

مریم رحماندوست

استاد راهنما

دکتر شعله نمازی

استادیار گروه روانشناسی

استاد مشاور آماری

محسن آزاد

کارشناس ارشد آمار زیستی / مربی

شماره ثبت : ۸۸-۹۵/۴۹

آبان ماه ۱۳۹۷

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

از همکاری واحد توسعه و تحقیقات بالینی بیمارستان شهید محمدی شهر

بندرعباس تقدیر و تشکر بعمل می آید

تقدیم به:

پدر و مادر عزیز و مهربانم که در سختی ها و دشواری های زندگی همواره یاور و دست‌نخور و فداکار و

پشتیبانی محکم و مطمئن برایم بوده اند...

سپاس از

استاد ارجمندی بزرگوار سرکار خانم دکتر شعله نازی که در انجام این پایان نامه از بیچ محبتی

دریغ نورزیدند.

چکیده

زمینه و هدف:

برای جلوگیری از صرف هزینه، وقت و عود باید عوامل موثر بر مصرف و بازگشت به مواد مخدر را دقیق بشناسیم لذا هدف از مطالعه حاضر تعیین عوامل اجتماعی و بیولوژیک مربوط به عود به مصرف مواد مخدر در افراد مراجعه کننده به مرکز پذیرش، درمان و پیگیری سازمان بهزیستی شهر بندرعباس است.

مواد و روش کار:

پژوهش حاضر مطالعه ای توصیفی - تحلیلی است، که در طی سال ۱۳۹۶-۱۳۹۷ بر روی معتادان مراجعه کننده به مراکز ترک اعتیاد در شهر بندرعباس، انجام شد. در ابتدا از افراد مورد مطالعه رضایت نامه آگاهانه کسب و به آنها اطمینان داده شد که اطلاعات این پژوهش کاملاً به صورت محرمانه نزد محقق باقی خواهد ماند. توضیحات درباره تکمیل پرسشنامه برای تمامی افراد توسط شخص محقق انجام شد و پرسشنامه شامل موارد دموگرافیک و عوامل جسمانی، روانی، اجتماعی، خانوادگی و درمانی با شیوه مصاحبه فردی و رو در رو تکمیل شد.

نتایج:

اطلاعات ۱۸۹ مددجوی مذکر مورد تحلیل قرار گرفت، میانگین سنی افراد $9/25 \pm 35/08$ سال بود، میانگین سن شروع مصرف مواد مخدر $5/29 \pm 20/02$ سال و میانگین طول مدت مصرف مواد مخدر $7/47 \pm 11/95$ سال بود. از بین عوامل جسمانی، $43/4$ درصد از شرکت کنندگان احساس ضعف و بی حالی را اصلاً از عوامل مربوط به عود به مصرف مواد مخدر نمی دانستند، این فراوانی در رابطه با احساس درد جسمی $38/6$ درصد، در رابطه با احساس بی خوابی $34/9$ درصد و در رابطه با احساس ناتوانی جنسی $39/2$ درصد گزارش شد. از بین عوامل اجتماعی، ترتیب عوامل بر اساس فراوانی پاسخ زیاد به این صورت است که بیشترین عامل در دسترس بودن مواد مخدر و سپس داشتن پاتوق مناسب و سایر موارد شامل درآمد پایین و

بیکاری، توصیه دوستان، عادی بودن مصرف مواد مخدر و نهایتاً طرد شدن از اجتماع است. با افزایش سن میانگین نمره عوامل مرتبط با عود اعتیاد به طور معنی داری بالاتر می رود. با کاهش سن شروع مصرف میانگین نمره عوامل مرتبط با عود اعتیاد به طور معنی داری بالاتر می رود. با افزایش طول مدت زمان مصرف نمره عوامل مرتبط با عود اعتیاد به طور معنی داری بالاتر می رود. وجود سابقه مصرف سیگار از جمله عوامل بالا برنده احتمال عود اعتیاد محسوب می شود. وجود سابقه ارتکاب از جمله عوامل بالا برنده احتمال عود اعتیاد محسوب می شود. تحصیلات دانشگاهی با میانگین نمره پایین تری همراه بوده است. در گروه بی کار میانگین نمره به طور معنی داری پایین تر از گروه شاغل بود. بین وضعیت تاهل و وضعیت مسکن با میانگین نمره عوامل مرتبط به عود ارتباط معنی داری وجود نداشت.

نتیجه گیری:

برای کنترل عود افراد به بازگشت به سوء مصرف مواد مخدر ضمن استفاده از کمک های دارویی و پزشکی باید به عوامل جسمانی، روانی، اجتماعی و خانوادگی مددجویان اهمیت ویژه ای داد و این عوامل نیز باید برای هر فرد به صورت جداگانه سنجیده و تحت کنترل قرار گیرد.

واژگان کلیدی: اعتیاد، سوء مصرف مواد، مواد مخدر، عوامل عود اعتیاد.

فهرست مطالب

۱	فصل اول
۱-۱-۱	مقدمه
۱-۲-۱	مسئله تحقیق
۱-۳-۱	اهمیت و ضرورت تحقیق
۱-۴-۱	اهداف کلی و اختصاصی تحقیق
۱-۵-۱	هدف کاربردی و آرمانی تحقیق
۱-۶-۱	فرضیه ها و سؤالات تحقیق
۱-۷-۱	تعریف نظری و عملیاتی متغیرها
۱-۸-۱	خلاصه فصلها
فصل دوم	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
۱-۲-۲	مقدمه
۲-۲-۲	تعاریف، اصول و مبانی نظری
۲-۳-۲	مروری بر ادبیات موضوع
۲-۴-۲	جمع بندی و نتیجه گیری
فصل سوم	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
۱-۳-۳	مقدمه
۲-۳-۳	جامعه و نمونه آماری
۳-۳-۳	روش نمونه گیری و جمع آوری دادهها
۴-۳-۳	ابزار تحقیق
۵-۳-۳	طرح تحقیق و روش تجزیه و تحلیل دادهها
فصل چهارم	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
۱-۴-۴	مقدمه
۲-۴-۴	یافته های جمعیت شناختی

ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.	۳-۴- یافته های اصلی مطالعه
ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.	فصل پنجم
ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.	۱-۵- مقدمه
ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.	۲-۵- بحث
ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.	۳-۵- جمع بندی و نتیجه گیری
ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.	۴-۵- پیشنهادها
ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.	۵-۵- محدودیت ها
ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.	مراجع
ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.	ABSTRACT

فهرست جداول

جدول ۴-۱. بررسی سطح تحصیلات، شغل، وضعیت تاهل و وضعیت مسکن..... ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.

جدول ۴-۲. بررسی وضعیت سن شروع مصرف، سابقه مصرف مواد در خانواده، مصرف سیگار و سابقه ارتکاب جرم..... ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.

جدول ۴-۳. گزارش میانگین سن، سن شروع مصرف و طول مدت مصرف مواد در جمعیت مورد مطالعه ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.

جدول ۴-۴. گزارش پاسخ شرکت کنندگان به عوامل جسمانی موثر بر عود به مصرف مواد مخدر ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.

جدول ۴-۵. گزارش پاسخ شرکت کنندگان به عوامل روانی موثر بر عود به مصرف مواد مخدر..... ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.

جدول ۴-۶. گزارش پاسخ شرکت کنندگان به عوامل اجتماعی موثر بر عود به مصرف مواد مخدر ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.

جدول ۴-۷. گزارش پاسخ شرکت کنندگان به عوامل خانوادگی موثر بر عود به مصرف مواد مخدر ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.

جدول ۴-۸. گزارش پاسخ شرکت کنندگان به عوامل درمانی موثر بر عود به مصرف مواد مخدر.. ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.

جدول ۴-۹. بررسی ارتباط بین تحصیلات با میانگین نمره عوامل مرتبط با عود اعتیاد..... ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.

جدول ۴-۱۰. مقایسه دو به دو تحصیلات..... ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.

جدول ۴-۱۱. بررسی ارتباط سن شروع مصرف با ویژگی های دموگرافیک ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.

فصل اول

فصل ۱: مقدمه و کلیات

۱-۱- مقدمه

اعتیاد به مواد مخدر بر اساس سه ویژگی شامل، تمایل برای مصرف و تهیه ماده مخدر، علاقه به افزایش مداوم نیاز به مصرف و وجود وابستگی روانی و جسمی به ماده مخدر به طوری که در صورت عدم مصرف دارو علائم وابستگی جسمی و روانی در فرد آشکار شود، تعریف می شود (۱).

سازمان بهداشت جهانی (WHO)، مسئله مواد مخدر را از مسائل اساسی بر شمرده است که حیات بشری را در ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی در سطح جهانی، مورد تهدید قرار می دهد (۲). در ایران طی ۲۰ سال گذشته میزان رشد و سوء مصرف مواد بیش از ۳ برابر نرخ رشد جمعیت بوده است، برای مقابله با این معضل، رویکرد کاهش تقاضا در سال های اخیر به تدریج گسترش یافته است، که به طور کلی شامل سه رویکرد پیشگیری، درمان و کاهش آسیب است (۳). بهترین راه مبارزه با اعتیاد، جلوگیری از ابتلا به آن است (۴). بررسی ها انجام شده نشان داده اند که در کنار دارو درمانی می توان برای جلوگیری از عود از مواردی مانند روان درمانی، گروه درمانی، کار درمانی، ورزش درمانی و خانواده درمانی نیز بهرمنند شد (۵)، که گفته می شود احتمال عود از ۲۵ درصد به ۲ درصد کاهش می یابد (۶,۷).

یکی از مسائلی که موجب پیچیدگی امر برخورد با مسئله اعتیاد است موضوع عود مصرف مواد است. در واقع از نظر پزشکی فرد مصرف کننده مواد مخدر، یک بیمار محسوب می شود و بیماری وی مانند سایر

بیماری ها نیازمند پیشگیری های اولیه و ثانویه است (۸). برای شناخت بهتر این علل، شناخت دقیق مکانیسم و ماهیت اعتیاد و شناخت علل و عوامل زمینه ساز بسیار کمک کننده خواهد بود (۹). یکی از رویکردهای بسیار مهم، آموزش در امر پیشگیری از اعتیاد و اطلاعات رسانی در این زمینه است (۴).

۱-۲- مسئله تحقیق

یکی از مشکلات بزرگ فردی و اجتماعی سوء مصرف مواد می باشد که علاوه بر عوارض جسمی و روانی آن برای افراد معتاد، به سلامت جامعه نیز از نظر اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و اقتصادی آسیب می زند و این مشکل به عنوان یکی از چهار بحران عمده حاضر، در کنار تهدید اتمی، آلودگی محیط زیست و فقر قرار می گیرد (۱۰-۱۲). به همین دلیل تمامی کشور های جهان سعی می کنند تا با تدوین برنامه های مختلف از گسترش اعتیاد جلوگیری و به درمان و بازپروری معتادان جامعه خود بپردازند، با این وجود مشاهده می شود که برنامه های پیشگیرانه نتوانسته در این راستا به موفقیت موثری دست یابد. اکثر معتادان با مشکلاتی از قبیل فقر، بیکاری، بیماری های جسمی و روانی و مشکلات زناشویی و خانوادگی مواجه هستند (۱۲). اعتیاد جزئی از پدیده هایی است که جوامع بشری را مورد تهدید قرار می دهد. با وجود خطرات و عوارض ناشی از اعتیاد، روزانه بر تعداد بیماران وابسته به مواد افزوده می شود (۱۳). وابستگی به مواد مخدر از جمله مشکلات عمده در سطح بین الملل و کشور ما می باشد. و علت آن این است که این مسئله از یک سو سلامت جامعه را مورد تهدید قرار می دهد و از طرف دیگر با بسیاری از جرائم و جنایت ها و همچنین بیماری هایی نظیر ایدز و هپاتیت ارتباط دارد. سوء مصرف مواد و اعتیاد یک بیماری جدی بوده که در اثر آن سلامت اقتصاد، ارتباطات و شغل فرد را تحت تاثیر قرار می دهد (۱۴). متأسفانه کشور ما به دلیل همسایگی با دو کشور تولید کننده اصلی مواد مخدر در جهان یعنی افغانستان و پاکستان آسیب پذیری بیشتری در این زمینه دارد (۱۵). اعتیاد، سالیانه موجب خروج میلیارد ها تومان پول از کشور می شود (۱۳). وسعت این مشکل

در جهان امروز چنان گسترده شده که لودویک سم شناس معروف می گوید: اگر غذا را مستثنی کنیم هیچ ماده ای در زمین وجود ندارد که به اندازه ی مواد مخدر، به آسانی وارد زندگی مردم شده باشد (۱۲). عوامل خطر سازی که در طی چند دهه گذشته به عنوان دلایل سوء مصرف مواد شناخته شده اند شامل: میزان بالای تعارض های خانوادگی، مشکلات تحصیلی، بروز همزمان اختلالات روانی نظیر اختلال سلوک و افسردگی، مصرف مواد از سوی همسالان و والدین، عوارض ژنتیکی و بیولوژیکی بوده اند؛ هر چه تعداد عوامل خطر ساز در یک فرد بیشتر باشد احتمال مصرف مواد در اولویت قرار می گیرد (۱۶). موضوع ترک مصرف مواد مخدر از جمله مسائلی است که همواره مورد توجه متخصصین بهداشتی و نیز خود مبتلایان به سوء مصرف مواد و خانواده آنان می باشد. ترک جسمانی مواد مخدر چندان مشکل نیست، مشکل اصلی اعتیاد که طی تلاش های بازدارنده مشخص شده، بازگشت به مصرف مواد مخدر پس از دوره ای از قطع مصرف می باشد. تعداد زیادی از مطالعات شیوع بالای عود اعتیاد را نشان می دهند (۱۳، ۱۷). از نظر روانپزشکی و پزشکی فرد مصرف کننده مواد، بیمار می باشد و بیماری وی مانند سایر بیماری ها نیازمند پیشگیری اولیه و ثانویه می باشد. از آنجایی که در مورد اعتیاد هم مانند سایر بیماری ها و معضلات به معالجه بیش از پیشگیری توجه شده است، موفقیت چندان در این زمینه به دست نیامده، در حالیکه لازم است ضمن شناخت عوامل زمینه ساز آن موجبات آگاهی و شناخت همگانی را نیز فراهم ساخت (۶، ۱۸).

۱-۳- اهمیت و ضرورت تحقیق

سوء مصرف مواد مخدر یکی از مشکلات بزرگ فردی و اجتماعی است یعنی علاوه بر این که عوارضی برای سلامت جسمی و روانی فرد مبتلا دارد، به سلامت فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی جامعه آسیب می زند. از عوامل مهم دیگر ارتباط بین جرم و جنایت و سوء مصرف مواد مخدر است، مشخص شده است افراد معتاد نسبت به افراد غیر معتاد بیشتر در جرم ها شرکت می کنند، دلیل عمده این مسئله تامین هزینه

مواد مصرفی نیز هست که اغلب معتادان را مجبور می کند تا با انجام فعالیت های غیر قانونی و نا مشروع این هزینه تامین گردد، دزدی، خودفروشی، فحشا و آدم کشی از جمله جرایم شایع در بین این افراد است. اعتیاد به مواد مخدر موجب می شود فرد برای جامعه خود مضر باشد و اغلب معتادان از عوامل خرید و فروش مواد مخدر هستند، لذا موجب افزایش نیروهای انسانی غیرقابل استفاده در جامعه می شود. تمام کشورهای جهان سعی دارند با تدوین برنامه هایی از گسترش اعتیاد جلوگیری و به درمان بیماران معتاد در جامعه بپردازند. یکی از مشکلات پیش رو بازگشت مجدد فرد به مواد مخدر است تا جایی که سازمان بهزیستی این میزان را تا ۹۰ درصد گزارش کرده است، شاید این موضوع مرتبط به عدم توجه کافی به علل اجتماعی و روانی اعتیاد باشد. زیرا اعتیاد را مانند هر پدیده اجتماعی دیگر، نمی توان به صورت مجزا و بدون در نظر گرفتن ارتباط آن با سایر پدیده ها و عوامل، مورد مطالعه و قضاوت قرار داد و یا ریشه کن نمود (۱۲،۱۰). بنابراین برای جلوگیری از صرف هزینه، وقت و عود باید عوامل موثر بر مصرف و بازگشت به مواد مخدر را دقیق بشناسیم لذا هدف از مطالعه حاضر تعیین عوامل اجتماعی و بیولوژیک مربوط به عود به مصرف مواد مخدر در افراد مراجعه کننده به مرکز پذیرش، درمان و پیگیری سازمان بهزیستی شهر بندرعباس است.

۱-۴- اهداف کلی و اختصاصی تحقیق

۱-۴-۱- هدف اصلی طرح

تعیین عوامل اجتماعی و بیولوژیک مربوط به عود به مصرف مواد مخدر در افراد مراجعه کننده به مرکز پذیرش، درمان و پیگیری سازمان بهزیستی بندرعباس.

۱-۴-۲- اهداف اختصاصی

- ۱- تعیین ارتباط سن افراد با عود به مصرف مواد مخدر.
- ۲- تعیین ارتباط سن شروع مصرف مواد با عود به مصرف مواد مخدر.
- ۳- تعیین ارتباط سابقه مصرف مواد در اعضای خانواده با عود به مصرف مواد مخدر.
- ۴- تعیین ارتباط طول مدت مصرف مواد مخدر با عود به مصرف مواد مخدر.
- ۵- تعیین ارتباط سابقه مصرف سیگار با عود به مصرف مواد مخدر.
- ۶- تعیین ارتباط سابقه ارتکاب جرم با عود به مصرف مواد مخدر.
- ۷- تعیین ارتباط سطح تحصیلات با عود به مصرف مواد مخدر.
- ۸- تعیین ارتباط وضعیت تاهل در افراد با عود به مصرف مواد مخدر.
- ۹- تعیین ارتباط وضعیت مسکونی با عود به مصرف مواد مخدر.
- ۱۰- تعیین ارتباط وضعیت اشتغال با عود به مصرف مواد مخدر.

۱-۵- هدف کاربردی و آرمانی تحقیق

۱. استفاده از نتایج این طرح به منظور برنامه ریزی دقیق تر مسئولین برای جلوگیری از بازگشت مجدد معتادان به اعتیاد.
۲. استفاده از نتایج برای آموزش به والدین معتادان.

۱-۶- فرضیه ها و سؤالات تحقیق

۱-۶-۱- فرضیات پژوهشی

۱-۶-۲- سؤالات پژوهشی

- ۱- تعیین ارتباط سن افراد با عود به مصرف مواد مخدر چگونه است؟
- ۲- ارتباط سن شروع مصرف مواد با عود به مصرف مواد مخدر چگونه است؟
- ۳- ارتباط سابقه مصرف مواد در اعضای خانواده با عود به مصرف مواد مخدر چگونه است؟
- ۴- ارتباط طول مدت مصرف مواد مخدر با عود به مصرف مواد مخدر چگونه است؟
- ۵- ارتباط سابقه مصرف سیگار با عود به مصرف مواد مخدر چگونه است؟
- ۶- ارتباط سابقه ارتکاب جرم با عود به مصرف مواد مخدر چگونه است؟
- ۷- ارتباط سطح تحصیلات با عود به مصرف مواد مخدر چگونه است؟
- ۸- ارتباط وضعیت تاهل در افراد با عود به مصرف مواد مخدر چگونه است؟
- ۹- ارتباط وضعیت مسکونی با عود به مصرف مواد مخدر چگونه است؟

۱۰- ارتباط وضعیت اشتغال با عود به مصرف مواد مخدر چگونه است؟

۷-۱- تعریف نظری و عملیاتی متغیرها

مقیاس (اسمی، رتبه‌ای، فاصله‌ای، نسبی)	نحوه اندازه گیری واحد اندازه گیری	نوع متغیر			نقش متغیر			عنوان متغیر	ردیف
		کیفی	کمی		مداخله‌گر	وابسته	مستقل		
			گسترده	پیوسته					
نسبی	سال			*			*	سن	۱
نسبی	سال			*			*	سن شروع مصرف مواد	۲
اسمی	دارد/ ندارد	*					*	سابقه مصرف مواد در اعضای خانواده	۳
نسبی	سال			*			*	طول مدت مصرف	۴
اسمی	دارد/ ندارد	*					*	سابقه مصرف سیگار	۵
اسمی	دارد/ ندارد	*					*	سابقه ارتکاب جرم	۶
رتبه ای	بی سواد/ کمتر از دیپلم/ دیپلم / دانشگاهی	*					*	سطح تحصیلات	۷
اسمی	متاهل/ مجرد	*					*	وضعیت تاهل	۸
اسمی	مالک/ اجاره نشین	*					*	وضعیت مسکونی	۹
اسمی	بی کار / دارای شغل	*					*	شغل	۱۰
نسبی	پرسشنامه	*					*	مشکلات جسمانی	۱۱
نسبی	پرسشنامه	*					*	مشکلات روانی	۱۲

نسبتی	پرسشنامه	*				*		عوامل محیطی	۱۳
نسبتی	پرسشنامه	*				*		عوامل خانوادگی	۱۴
نسبتی	پرسشنامه	*				*		عوامل اجتماعی	۱۵
نسبتی	پرسشنامه	*				*		عوامل درمانی	۱۶

۸-۱- خلاصه فصل ها

در فصل دوم مبانی نظری مطالعه بررسی خواهد شد و همچنین به بررسی مطالعات انجام شده قبلی خواهیم پرداخت، در فصل سوم روش انجام پژوهش و ابزار مورد استفاده به اجمال توضیح داده خواهد شد، در فصل چهارم نتایج حاصل از آنالیز و بررسی داده های بدست آمده شرح داده شده است، در فصل پنجم به بحث در مورد نتایج حاصله و مقایسه یافته ها با سایر پژوهش های مشابه پرداخته ایم و در نهایت نیز منابع مورد استفاده را برای دسترسی خوانندگان به اطلاعات بیشتر معرفی کرده ایم.

